

(ה)מרד הסלובקי הלאומי

התקוממות במדינה הסלובקית גרורת גרמניה שהתחוללה ב-28-29 באוגוסט – 27 באוקטובר 1944. מטרת ההתקוממות היתה לסלק מן השלטון את 'מפלגת העם הסלובקית על-שם הליניקה' (Hlinkova Slovenska L'Udova Strana; HSLS) ולשחרר את סלובקיה מתלותה בגרמנים.

התכנון. את ההתקוממות תיכננו כמה קבוצות. הבולטות ביניהן היו מפלגת האיכרים הצ'כוסלובקית, האגף הימני של המפלגה הסוציאל-דמוקרטית, המפלגה הקומוניסטית, לאומנים סלובקים שהתרחקו ממפלגת הליניקה וקבוצת קציני צבא. בסוף דצמבר 1943 הקימו הקבוצות הללו, פרט לקציני הצבא, 'מועצה לאומית סלובקית' (Slovenska Narodna Rada; SNR), וקציני הצבא הודיעו שהם מכירים במרות המועצה וכן במרותה של 'ממשלת צ'כוסלובקיה בגולה'.

לא כול המשתתפים בחזית האנטי-פשיסטית ההיא היו שותפים לאותן מטרות סופיות. כמה מהקבוצות שהשתתפו בחזית ההיא, כגון חברי המפלגה הקומוניסטית וחברי קבוצת 'פלורה' הבורגנית, שהתארגנה סביב המנהיג הסלובקי הנודע ד"ר וורו סרובר, ביקשו להקים מדינה צ'כוסלובקית מאוחדת, בהאמינם בקיומו של עם צ'כוסלובקי, כפי שהאמינו גם חברי הממשלה הצ'כוסלובקית הגולה, שמושבה היה בלונדון. ואולם, הסיעה הסלובקית שבמפלגה הקומוניסטית, ובמיוחד גוסטב הוסק, שלימים עתיד היה להיות נשיא צ'כוסלובקיה, דגלה בהקמתה של רפובליקה סלובקית החברה בברית-המועצות, אך סיעתו של הוסק לא הצליחה לשכנע את מוסקווה לקבל את עמדתה. מפלגת האיכרים דגלה אומנם בצ'כוסלובקיה מאוחדת, אך רצתה באוטונומיה נרחבת לסלובקיה, מכיוון שחבריה לא האמינו בקיומו של עם צ'כוסלובקי אחד. חילוקי-הדעות באשר למטרה הסופית גרמו מאבקים פנימיים, והמאבקים הללו החלישו את ה'מועצה הלאומית הסלובקית'.

התוכניות למרד התבססו על התקווה כי הוא יפרוץ בעת ובעונה אחת עם התקדמותו של הצבא הסובייטי שיביקיע את קווי הגרמנים בשתי חזיתות. המתכננים קיוו כי אם יערכו הגרמנים פלישת פתאום לסלובקיה, יצליחו כוחות המורדים להחזיק מעמד במרכז הארץ עד לבואם של כוחות הסובייטים.

באביב 1944 היתה פעילות רבה של הפרטיזנים בהרי סלובקיה. רוב קבוצות הפרטיזנים היו בפיקוד של הסובייטים וקיבלו הוראות מברית-המועצות. בבוא הקיץ שלטו הפרטיזנים על שטחים ניכרים במזרח סלובקיה ובמרכזה. כוחות הממשלה עשו אך מעט למניעת פעילותם של הפרטיזנים. במטרה למנוע את השתלטותם של הפרטיזנים על עוד שטחים פלשו הגרמנים לסלובקיה ב-28-29 באוגוסט מבלי שנתקלו בהתנגדות כלשהי מצד הכוחות הסלובקיים הנאמנים לממשלה. כמה היסטוריונים סבורים, כי הסובייטים עודדו את פעילות

הפרטיזנים כדי לדחוף את הגרמנים לפלוש לסלובקיה, וזאת במטרה למנוע את שחרורה בידי כוחות מקומיים.

המרד. בשיאה השתרעה ההתקוממות על-פני שטח של 13,900 קמ"ר ובו כ-800,000 תושבים. איזור המרד היה ארץ הרים ועמקים. כיסי התנגדות הוצבו במקומות אסטרטגיים. בשטח המשוחרר הוכרז על כינון רפובליקה צ'כוסלובקית והוקמה ממשלה. סמכויות השלטון חולקו בין הוועדה המבצעת (Sbor Poverenikov) ובין המועצה הלאומית. הוועדה המבצעת עסקה בעניינים השוטפים של המרד, והמועצה הלאומית היתה מעין פרלמנט, שענייניו חקיקה ופיקוח על הגוף המבצע. בין המנהיגים הפוליטיים של המרד בלטו המנהיג הדמוקרטי ד"ר יוזף לטריך והמנהיג הקומוניסטי גוסטב הוסק.

רוב הזמן נטתה המערכה לרעת המתקוממים. לגרמנים היתה עליונות בכוח אדם ובכוח אש. 60,000 המתקוממים, ש-16,000 מהם היו פרטיזנים, היו חמושים בעיקר בנשק קל, והנשק הכבד שעמד לרשותם כלל רק 120 תותחים, 15 טנקים ו-21 מטוסים שסיפקו הסובייטים. יתרה מזו, הצבא הסלובקי המורד, שנשא בעיקר הלחימה, לא גילה נחישות בעמידתו; יחידות הפרטיזנים היו בעלות כושר עמידה רב יותר, אך לא היו ממושמעות ומאומנות דיין למלחמה בחזית. ביום פרוץ המרד כבשה דיוויזיית טטרה הסלובקית 178 את העיר ז'ילינה (Zilina) למורדים. קרבות דמים ניטשו גם במרכז המרד. אחד מהם ניטש ליד בטובני (Batovany), שבו לחמה יחידה יהודית ממחנה נובקי בגבורה רבה מול כוח חזק בהרבה. גם קבוצת שבויי מלחמה צרפתים שנמלטו לסלובקיה לחמו היטב בנדיק ההרים סטרצנו (Strecno), ובקרבות הצטיינה חטיבת הצנחנים הצ'כוסלובקית השנייה שהתארגנה בברית-המועצות.

הגרמנים קיוו לדכא את המרד בימים מעטים, אך התנגדות המורדים היתה חזקה משציפו. בסוף ספטמבר מונה ס"ס אוברגרופנפיר הרמן הפלה, שהיה ראש הס"ס והמשטרה בסלובקיה, למפקד עליון של כוחות הגרמנים במקומו של ס"ס אוברגרופנפיר גוטלוב ברגר. הפלה הצליח להביא עוד יחידות ס"ס למערכה, והן הצטרפו ליחידת השריון שיל (Panzergranadier Schill) של הס"ס שהתקדמה בעמק ניטרה (NITRA) לעבר בנסקה ביסטרצה. בין היחידות שהשתתפו בלחימה היו דיוויזיות הס"ס ה-18 על-שמו של הורסט וסל (ראה הורסט וסל, שיר), חטיבת הס"ס דירלונגר ודיוויזיית הס"ס ה-14 גליציה. בתוך שבועות מספר התקדמו כוחות הגרמנים משלושה כיוונים ומחצו את המורדים. ב-27 נפלה בנסקה ביסטרצה מרכז המורדים, ובכך הסתיימה הלחימה המאורגנת. לוחמת גריליה נמשכה בהרים עד לבואו של הצבא הסובייטי.

מאבק המורדים נפגע לא רק מחמת חילוקי-דעות פוליטיים פנימיים, אלא אף מחמת סירובן של בעלות-הברית להושיט את מלוא התמיכה למרד. מעצמות המערב ראו בסלובקיה שטח

השייך לזירת הפעולות של הסובייטים, והסובייטים חששו שמא תישנה פרשת מרד ורשה הפולני, והסיוע שהושיטו היה זעום.

השתתפות היהודים במרד. זמן רב לפני פרוץ המרד התקיימו תאי מחתרת יהודית חמושה בכול שלושת מחנות העבודה בסלובקיה, נובקי, סרד וויהינה. התאים המחתרתיים הללו התארגנו בעיקר לצורך התנגדות אם יחודשו הגירושים מסלובקיה למחנות ההשמדה, לאחר הפסקתם בסתיו 1942. בראשית 1944 נוצרו קשרים בין התאים הללו ובין המועצה הלאומית הסלובקית, בעיקר באמצעות הקומוניסטים היהודים חברי המועצה. מאותה שעה הביאה המועצה בחשבון שיקוליה את תאי היהודים. היהודים ראו את הקשר עם המועצה כאפשרות שתסייע להצלת יהודי סלובקיה; ניצחון של המועצה פירושו הצלת 20,000 היהודים הנותרים בסלובקיה.

עם פרוץ המרד הצטרפו למתקוממים תאי היהודים וכן יהודים אחרים, שלפני-כן לא היה להם קשר עם המועצה הלאומית. מספר היהודים שלחמו בעת המרד היה יותר מ-2,000, בכללם 1,566 פרטיזנים, שהיו 10% מכלל כוחות הפרטיזנים. 500 יהודים נפלו בקרבות, בהם 269 פרטיזנים, שהיו 17% מכלל הנופלים במערכה בקרב הפרטיזנים. 200 יהודים חברי תא נובקי לחמו כיחידה נפרדת, תחילה בשורות הצבא הסדיר ואחרי דיכוי המרד הצטרפו רוב אנשיה לפרטיזנים. מפקד היחידה היה הקומוניסט היהודי ד"ר אימריך מילר (מילן), והקומיסר הפוליטי שלה היה יורי שפיצר.

בעת המרד הגיעו לסלובקיה ארבעה צנחנים ארץ-ישראלים. שלושה מהם – חביבה רייק, צבי בן-יעקב ורפאל (רפי) וייס – נהרגו במרד. רק אחד, חיים חרמש, שרד ועד תום המלחמה המשיך ללחום בשורות הפרטיזנים. עוד צנחן, אבא ברדיצ'ב, הוצנח בסלובקיה במטרה להגיע משם לרומניה, אך הוא נהרג בסלובקיה לפני שהגיע ליעדו.

בכול מקום שכבשו מידי המורדים ערכו הגרמנים מצוד על היהודים. כ-5,000 יהודים, רובם אזרחים, וכ-19,000 לוחמים סלובקים, נתפסו בידי הגרמנים. יותר מ-1,500 מן היהודים שנתפסו נרצחו בכפר קרמניצה (Kremnica) שליד בנסקה ביסטריצה. עד מרס 1945 נשלחו עוד 13,500 יהודים לאושוויץ, לזקסנהאוזן ולטרזינשטט. רוב הנשלחים למחנות הללו הובאו אליהם ממחנה סרד, שהפך למחנה מעבר בפיקודו של אלואיס ברונר. מכיוון שגירוש היהודים הללו התנהל בחודשים האחרונים של המלחמה שרדו במחנות כ-10,000 מיהודי סלובקיה ועוד 4,000-5,000 הסתתרו בערי סלובקיה ובעיירותיה או בקרב הפרטיזנים בהרים.

יהודי סלובקיה תמכו במרד הלאומי, אך יכלו להשפיע מעט מאוד על התפתחותו, ועם כשלון המרד היה גורלם חלק מפעולות הנקם של הגרמנים אחרי ניצחונם.